

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: „Więcej niż PKB – miary rozwoju zrównoważonego”

W dniach 16–17 stycznia 2008 r. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny postanowił, zgodnie z art. 29 ust. 2 regulaminu wewnętrznego, sporządzić opinię z inicjatywy własnej w sprawie:

„Więcej niż PKB – miary rozwoju zrównoważonego”.

Sekcja Rolnictwa, Rozwoju Wsi i Środowiska Naturalnego (Centrum Monitorowania Rozwoju Zrównoważonego), której powierzono przygotowanie prac Komitetu w tej sprawie, przyjęła swoją opinię 8 października 2008 r. Sprawozdawcą był Martin SIECKER.

Na 448. sesji plenarnej w dniach 22–23 października 2008 r. (posiedzenie z 22 października) Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny stosunkiem głosów 114 do 2 – 8 osób wstrzymało się od głosu – przyjął następującą opinię:

1. Wnioski i zalecenia

1.1. PKB to istotny wskaźnik wzrostu gospodarczego, jednak niewystarczający do tego, aby wytyczyć kierunek polityki, która zdoła podjąć wyzwania XXI wieku. Do tego potrzebne są inne, uzupełniające wskaźniki. Takie są wnioski zarówno z konferencji pt. „Więcej niż PKB” zorganizowanej przez Komisję Europejską 19–20 listopada 2007 r. w Brukseli, jak i z konferencji pt. „Wygodna prawda” przeprowadzonej 10 stycznia 2008 r. w Tilburgu.

1.2. PKB jest użyteczny jako wskaźnik tempa gospodarki pokazujący, jak szybko zarabiamy pieniądze, nie informuje jednak o tym, czy zapewniane są niezbędne produkty i usługi i czy człowiek i środowisko nie doznają szkody. Potrzeba przede wszystkim parametru mierzącego dystans, który pozostaje nam do pokonania, by osiągnąć gospodarkę zrównoważoną i opartą na solidarności.

1.3. Jako że chodzi o dwa różne elementy – rozwój zrównoważony i wysoką jakość życia (*well-being*), w istocie konieczne są dwa takie parametry. Rozwój zrównoważony oznacza zdrowy świat dzisiaj i w przyszłości oraz solidarność między pokoleniami i stanowi warunek, wysoka jakość życia odnosi się do rozwoju społecznego i stanowi zmienną docelową. W wypadku rozwoju zrównoważonego wystarczy, jeśli uda się zagwarantować możliwość kontynuowania sposobu egzystencji w skali światowej i w dłuższej perspektywie czasowej. Jeśli to kryterium zostanie spełnione, nie trzeba będzie dążyć do jeszcze większego stopnia zrównoważenia. Inaczej w wypadku komfortu psychicznego i materialnego (*well-being*): większy komfort jest zawsze lepszy niż mniejszy komfort, tak więc należy stale dążyć do jego zwiększania.

1.4. Istnieje wskaźnik pozwalający mierzyć skalę rozwoju zrównoważonego i jego stopień zaawansowania, a mianowicie tzw. ślad ekologiczny, który mimo pewnych niedoskonałości jest najlepszym ogólnym wskaźnikiem rozwoju zrównoważonego w dziedzinie środowiska naturalnego, jakim dysponujemy.

1.5. Ślad ekologiczny jest doskonałym narzędziem komunikacji i jednym z niewielu, jeśli nie jedynym, które uwzględnia ekologiczne oddziaływanie naszych wzorców konsumpcji i produkcji (import i eksport) na inne kraje. Wykorzystując ten instrument, możemy go udoskonalać, a w przyszłości zastąpić nowym, lepszym wskaźnikiem, jeśli takowy kiedyś znajdziemy.

1.6. Wyzwaniem jest natomiast opracowanie wskaźnika rozwoju społecznego, który mierzyłby różnorakie aspekty jakości życia w sposób pozwalający na dokładne odzwierciedlenie rzeczywistości. Niniejsza opinia ogranicza się do wskaźnika jakości życia, ponieważ nie istnieje (jeszcze) takie narzędzie polityki, tym bardziej zaś dobrze funkcjonujące.

1.7. Sprawdzający się w praktyce i wiarygodny naukowo wskaźnik jakości życia obejmuje dziedziny egzystencji, które powszechnie uważane są za zasadnicze dla jakości życia, i spełnia następujące kryteria:

- składa się z obiektywnych czynników określających możliwości osób;
- wykazuje wrażliwość na wpływ strategii politycznych;
- dane są dostępne przez czas określony;
- umożliwia porównania między krajami;
- umożliwia porównania w czasie;
- jest zrozumiały dla szerokiej opinii publicznej.

1.8. Następujące sześć dziedzin uważane jest powszechnie za zasadnicze dla jakości życia:

- integralność fizyczna i zdrowie;
- dobrobyt materialny;

- dostęp do usług publicznych;
- udział w życiu społecznym i integracja nowo przybyłych osób;
- wolny czas;
- jakość środowiska życia.

W poszczególnych państwach członkowskich UE dostępne są podstawowe dane niezbędne do mierzenia rozwoju w wyżej wymienionych dziedzinach. Dane te powinny jednak jeszcze zostać ulepszone (częstotliwość, gromadzenie, przetwarzanie).

1.9. Opisany tu wskaźnik nie jest doskonały. Nie jest on także zamierzony jako gotowy projekt, lecz jako wkład w bieżącą dyskusję na ten temat. Dokonywanie pomiaru jest procesem dynamicznym, mierzy się przecież zmiany w społeczeństwie. Z kolei przemiany mogą znów wywołać zapotrzebowanie na inne lub ulepszone wskaźniki. Także definiowanie wskaźnika jest procesem dynamicznym i musi być efektem debat i dyskusji, jak to się powinno odbywać w demokratycznym społeczeństwie.

1.10. Dzięki przejściu do polityki, która nie opiera się wyłącznie na wzroście gospodarczym, lecz jest także określana przez czynniki społeczne i ekologiczne, można rozwinąć bardziej zrównoważoną i solidarną gospodarkę. Nie chodzi tu o projekt krótkoterminowy – do tego ma on zbyt kompleksowy charakter. Żeby zapewnić jego wykonalność, należy oczywiście ograniczyć ambicje do państw członkowskich UE, uwzględniając ewentualnie państwa kandydujące – Chorwację i Turcję – oraz kraje o porównywalnym stopniu rozwoju gospodarczego, takie jak Stany Zjednoczone, Kanada, Australia, Nowa Zelandia i Japonia. Ogromne różnice w rozwoju gospodarczym sprawiają, że niemożliwe jest utworzenie jednego narzędzia, które pozwalałoby zmierzyć tą samą skalą i zrozumieć przemiany zachodzące zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się.

2. Ograniczenia PKB

2.1. Ostatecznym celem wszystkich ludzi jest szczęście. Najważniejszym zadaniem władz jest stworzenie warunków, w których każdy obywatel będzie w stanie optymalnie dążyć do szczęścia. Oznacza to, że władze powinny stale trzymać rękę na pulsie społeczeństwa, tak aby zbierać informacje o stanie, w jakim ono się znajduje. Zmierzyć to poznać; dopiero gdy się pozna, z czego ludzie są niezadowoleni i dlaczego utrzymuje się takie odczucie, można spróbować jakoś temu zaradzić.

2.2. Obecnie produkt krajowy brutto (PKB) jest najczęściej stosowany przez władze jako narzędzie pomiaru mające określić aktualny stan społeczeństwa. PKB został wprowadzony jako narzędzie pomiarowe w efekcie wielkiego kryzysu i następującej po nim drugiej wojny światowej w minionym stuleciu. Dla decydentów politycznych stanowi najważniejsze, jeśli nie jedyne kryterium pozwalające zmierzyć wyniki gospodarcze i zasięg działalności gospodarczej. Opiera się na przyjętym na szczeblu międzynarodowym systemie rachunków narodowych sporządzanych według jednakowych zasad. Poza tym wszystko przeliczane jest w jednej i tej samej jednostce pomiarowej: pieniądzu. Z tych względów PKB daje się łatwo porównywać w skali międzynarodowej.

2.3. Wskaźnik ten zarazem nie mówi nic o komforcie psychicznym i materialnym (szczęściu) ludzi ani o tym, w jakim stopniu zrównoważony jest rozwój społeczeństwa. PKB na głowę mieszkańca w Stanach Zjednoczonych należy do najwyższych na świecie, nie wynika stąd jednak, by Amerykanie byli szczęśliwsi od mieszkańców innych krajów, poza tym długo można by się spierać o to, jak trwały charakter ma amerykańskie społeczeństwo. Na całym świecie PKB na głowę mieszkańca jest dziś nieco wyższy niż 60 lat temu, nie doprowadziło to wszakże do znacznego wzrostu szczęścia. Poza tym, że wszędzie słychać było westchnienia, jakoby dawniej wszystko układało się lepiej, w roku 2008 odnotowano rekordową liczbę 900 mln osób cierpiących głód. A głód w każdym razie nie daje człowiekowi szczęścia.

2.4. Dzisiejsze przemiany w społeczeństwie oraz stosunki gospodarcze różnią się zasadniczo od sytuacji z połowy ubiegłego wieku. Mamy do czynienia, szczególnie w krajach rozwiniętych, z coraz większą potrzebą mierzenia zjawisk, które nie są wynikiem transakcji rynkowych lub formalnych procesów gospodarczych. Wiele z tych elementów i potrzeb nie znajduje wystarczającego, czy nawet jakiegokolwiek odbicia w PKB.

2.5. Wzrost PKB może kryć w sobie znaczny spadek dobrobytu oraz wysokiej jakości życia. Przykładowo gdyby jakiś kraj wycinał swoje lasy, sprzedawał drewno, a dzieciom kazał pracować zamiast posłać je do szkoły, wówczas byłoby to bardzo dobre dla PKB, ponieważ liczby dotyczące wzrostu gospodarczego ukazałyby wzrost materialnego dobrobytu. Decyzja taka w żadnym razie nie prowadziłaby do zrównoważonego rozwoju, a ludzie – przede wszystkim dzieci – nie stali by przez to szczęśliw(s)i.

2.6. Także katastrofy naturalne i polityczne mogą mieć pozytywny wpływ na PKB. Huragan Katrina był błogosławieństwem dla PKB Luizjany dzięki ogromnym wysiłkom i działalności gospodarczej, które były konieczne do odbudowy. To samo odnosi się do PKB w wielu krajach azjatyckich i afrykańskich po tsunami i do PKB w niemal wszystkich gospodarkach europejskich po drugiej wojnie światowej. Niezależnie od faktu, że zdecydowanie nie wszyscy proporcjonalnie uczestniczyli w takim wzroście dobrobytu, wszystkie te katastrofy nie przyczyniły się znacząco do wzrostu jakości życia ludzi i trwałości społeczeństwa.

2.7. Jednak również mniej skrajne przykłady pokazują, że PKB nie wystarcza jako narzędzie pomiarowe. Większy dobrobyt materialny prowadzi do większej sprzedaży samochodów i budowy większej liczby dróg. Skutkiem tego jest wyższa liczba wypadków i większe koszty (zastąpienie lub naprawa samochodu, koszty opieki nad rannymi czy inwalidami, wyższe stawki ubezpieczeń). Stąd biorą się także takie niepożądane zjawiska, jak handel bronią czy sprzedaż środków antydepresyjnych dzieciom. To wszystko przyczynia się do wzrostu PKB, lecz nie do osiągnięcia ostatecznego celu człowieka, którym jest znalezienie szczęścia. Być może z wyjątkiem tych jednostek, które utrzymują się z tego rodzaju działalności.

2.8. Dominacja PKB widoczna jest szczególnie wtedy, gdy wskaźnik ten spada: wtedy nagle wybucha panika. Nie musi to być z definicji słuszne. Może się zdarzyć, że PKB spadnie wskutek pozytywnych wydarzeń. Gdyby od jutra każdy zastąpił u siebie tradycyjne żarówki najnowszym oświetleniem LED, doprowadziłoby to wprawdzie do jednorazowego wysokiego nakładu na nowe lampy, lecz zarazem do istotnego strukturalnego zmniejszenia zużycia energii – a zatem zmniejszenia PKB – ponieważ lampy te zużywają tylko ułamek energii elektrycznej, której wymagają tradycyjne żarówki.

2.9. W skrócie, PKB to dobra miara, kiedy chodzi o pomiar wyników gospodarczych, jednak nie istnieje żaden bezpośredni związek między wzrostem gospodarczym a postępem w innych dziedzinach życia społeczeństwa. Dla uzupełnienia obrazu konieczne są także wskaźniki ukazujące, jak się przedstawia rozwój m.in. wymiaru społecznego i ekologicznego.

3. Inne czynniki decydujące o komforcie psychicznym i materialnym

3.1. W wielu miejscach równocześnie dyskutowano nad potrzebą innych narzędzi pomiarowych poza PKB. Tak więc obok konferencji pt. „Więcej niż PKB” zorganizowanej przez Komisję Europejską 19 i 20 listopada 2007 r. w Brukseli⁽¹⁾, odbyła się 10 stycznia 2008 r. konferencja pt. „Wygodna prawda”, zorganizowana na Uniwersytecie w Tilburgu⁽²⁾. Istnieją wyraźne paralele w rezultatach tych dwu konferencji, na których tak samo wyraźnie podkreślano konieczność dysponowania innymi wskaźnikami niż tylko wzrost i rozwój gospodarczy. PKB sprawdza się jako wskaźnik tempa gospodarki pokazujący, jak szybko zarabiamy pieniądze, nie informuje jednak o tym, czy zapewniane są niezbędne produkty i usługi i czy człowiek i środowisko nie doznają szkody. Potrzeba przede wszystkim parametrów mierzących dystans, który pozostaje nam do pokonania, by osiągnąć gospodarkę zrównoważoną i opartą na solidarności. Wkrótce po wprowadzeniu PKB renomowani ekonomiści, tacy jak Samuelson⁽³⁾, opowiadali się

już za tym, by wzbogacić wskaźnik PKB o aspekty niematerialne, jak środowisko naturalne i walory przyrodnicze, aby tym sposobem zapobiec ograniczaniu PKB do zagadnień czysto ekonomicznych. Próby te nie zaowocowały jednak powszechnie przyjętą, dostosowaną wersją PKB, skutkiem czego wciąż do dzisiaj dominuje tradycyjnie pojmowane PKB. Zagadnieniem tym zajmowało się intensywnie kilku naukowców, których poglądy przedstawiono pokrótce poniżej.

3.2. Brytyjski profesor ekonomii pracy **Richard LAYARD** stwierdza w swojej książce „Happiness”⁽⁴⁾, że w ciągu ostatnich 50 lat człowiekowi Zachodu nie udało się stać szczęśliwszym mimo znacznego wzrostu materialnego dobrobytu. Przyczyną zdaniem Layarda jest ogromna wzajemna konkurencja, ponieważ każdy kieruje się przede wszystkim ambicją, żeby zarabiać więcej niż inni. Ta jednostronna fiksacja doprowadziła do regresu w sprawach, które są ważniejsze dla dobrego samopoczucia ludzi, jak stabilność rodzin, przyjemność w pracy i relacje z przyjaciółmi i społecznością. Wynika to ze statystyk dotyczących rosnącej liczby rozwodów, nasilenia stresu w pracy i wyższych wskaźników przestępczości. W celu przywrócenia równowagi należy położyć większy nacisk na równe możliwości zarabiania dochodu niż na równe dochody.

3.3. W swojej teorii gospodarki dobrobytu indyjski ekonomista **Amartya SEN**⁽⁵⁾ zwraca uwagę na fakt, że w dobrobycie nie chodzi o towary, lecz o działania, na potrzeby których towary te są kupowane. Dochód stwarza jednostkom szanse podejmowania działań i rozwijania się w ten sposób. Możliwości te – określane przez Sena „zdolnościami” – zależą również od takich czynników, jak zdrowie i długość życia. Informacja o wskaźniku śmiertelności jest istotna szczególnie w krajach rozwijających się, jako że dobrze ukazuje on takie aspekty, jak nierówność społeczna i jakość życia.

3.4. W swej najnowszej książce „Frontiers of Justice”⁽⁶⁾ amerykańska filozof **Martha NUSSBAUM** opisuje dziesięć minimalnych praw społecznych, które mają zasadnicze znaczenie dla godnego życia. Jej zdaniem społeczeństwo, które nie potrafi zagwarantować swoim obywatelom tych praw i swobód na pewnym odpowiednim poziomie progowym, nie spełnia swoich funkcji i nie jest społeczeństwem w pełni sprawiedliwym. Konkretnie chodzi o możliwość prowadzenia życia ludzkiego normalnej długości, zachowania dobrego zdrowia, swobodnego przemieszczania się, wykorzystywania swojego umysłu, przywiązywania się do rzeczy i innych ludzi, uformowania sobie koncepcji dobra, życia z innymi i dla innych bez żadnej dyskryminacji, istnienia w relacji do zwierząt i przyrody oraz troszczenia się o nie, śmiania się i zabawy, uczestniczenia w decyzjach politycznych i nabywania własności. Powyższa lista nie jest wyczerpująca i może zostać rozwinięta.

(1) Zob. www.beyond-GDP.eu

(2) Zob. www.economischegroei.net

(3) P. Samuelson, „Evaluation of real national income”, w: „Oxford Economic Papers”, 1950, t. 2, s. 1–29.

(4) R. Layard, „Happiness: lessons from a new science”, Penguin Books, 2005.

(5) A. Sen, „Commodities and capabilities”, Amsterdam North Holland, 1985.

(6) M. Nussbaum, „Frontiers of justice”, Harvard University Press, 2005.

4. Inne wskaźniki

4.1. Obok PKB istnieją różnorodne inicjatywy, które służą mierzeniu innych elementów istotnych dla uzyskania wglądu w aktualną sytuację społeczeństwa. Poniżej następuje orientacyjny krótki przegląd i zwięzły opis czterech z tych wskaźników w omawianej dziedzinie. Istnieją jeszcze inne, takie jak inicjatywa Federalnej Rady Rozwoju Zrównoważonego w Belgii ⁽¹⁾, kanadyjski wskaźnik poczucia zadowolenia z życia (CIW) ⁽²⁾, szczęście narodowe brutto w Butanie ⁽³⁾, inicjatywa QUARS we Włoszech ⁽⁴⁾ i komisja Stiglitz'a we Francji ⁽⁵⁾; ponadto OECD ⁽⁶⁾ realizuje ogólnoswiatowy projekt mający na celu pomiar postępu, a również Eurofound ⁽⁷⁾ dysponuje istotnymi informacjami. Brak tu jednak miejsca na opis wszystkich tych inicjatyw.

4.2. **Wskaźnik rozwoju społecznego** ⁽⁸⁾ (HDI – Human Development Index) to kryterium pozwalające mierzyć postęp społeczeństwa i jego grup. Metoda ta wykorzystywana jest od 1993 r. przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP – United Nations Development Programme) do sporządzania corocznych raportów na temat bieżącej sytuacji w poszczególnych krajach. Obok dochodu uwzględniane są spodziewana długość życia, stopień alfabetyzacji i poziom oświaty. Od roku 1977 publikuje się także wskaźnik ubóstwa społecznego ⁽⁹⁾ (Human Poverty Index), w którym uwzględniany jest dostęp do szkolnictwa, dostęp do bezpiecznej żywności i wody oraz dostęp do opieki zdrowotnej. HDI opiera się także na teoriach Sena. Wskaźnik ten sprawdza się w odniesieniu do krajów rozwijających się, jego minusem jest to, że mniej nadaje się do mierzenia postępu w krajach rozwiniętych.

4.3. **Ślad ekologiczny** ⁽¹⁰⁾ wynika z założenia, że wolumen konsumpcji można przeliczyć na powierzchnię niezbędną do jego produkcji. Dzięki temu wskaźnikowi możliwe jest porównywanie oddziaływania na środowisko różnych zachowań konsumpcyjnych (stylów życia) lub różnorodnych grup ludności (krajów). W skali całego świata na mieszkańca przypada 1,8 ha dostępnych gruntów uprawnych, żeby zaspokoić indywidualną konsumpcję. Obecnie wykorzystuje się globalnie 2,2 ha na osobę, tak więc ludzkość właśnie w szybkim tempie uszczupla rezerwy Ziemi. Różnice między krajami są jednak ogromne: w Stanach Zjednoczonych średni ślad ekologiczny wynosi 9,6 ha na głowę mieszkańca, a w Bangladeszu 0,5 ha. Jeśli podejście w polityce nie ulegnie zmianie, problemy te będą narastać. Ze względu na erozję i pustoszenie dostępnych jest coraz mniej terenów uprawnych, wskutek rozrastającej się populacji świata coraz więcej osób musi dzielić się coraz mniejszą liczbą hektarów, zarazem zaś wzrasta zapotrzebowanie, ponieważ dzięki rosnącemu dobrobytowi ludzie więcej konsumują. Ślad ekologiczny to dobry wskaźnik do pomiaru rozwoju zrównoważonego, ale jego wada polega na tym, że nie mówi nic o komforcie psychicznym i materialnym ludzi.

4.4. **Wskaźnik sytuacji życiowej** ⁽¹¹⁾ (*Leefsituatie Index*) oferuje systematyczny opis i analizę warunków życia ludności Holandii, zwany jest także Sociale Staat van Nederland lub SSN (sytuacja społeczna Holandii). SSN opisuje zmiany sytuacji życiowej na przestrzeni około 10 lat. Obejmuje takie kwestie, jak dochody, praca, edukacja, zdrowie, sposoby spędzania wolnego czasu, mobilność, przestępczość, mieszkanie i środowisko zamieszkania. Obok rozdziałów dotyczących poszczególnych sektorów istnieje całościowy wskaźnik sytuacji życiowej. Ponadto podawane są informacje na temat tego, jak opinia publiczna ocenia politykę i władze. Wyniki badań publikowane są co dwa lata przez Nederlandse Sociaal Cultureel Planbureau (Holenderski Urząd Planowania Społecznego i Kulturalnego). Wskaźnik sytuacji życiowej nigdy nie stał się w Holandii ważnym punktem odniesienia, gdyż stanowi przede wszystkim mieszaninę niejednorodnych elementów i dlatego nie daje wyraźnego i spójnego obrazu jakości życia społeczeństwa.

4.5. Profesor Ruut Veenhoven z Uniwersytetu Erazma w Rotterdamie bada już od trzydziestu lat poczucie szczęścia na całym świecie. W swojej **Ogólnoswiatowej bazie danych dotyczących szczęścia** ⁽¹²⁾ (*World Database of Happiness*) dochodzi on do wniosku, że korelacja między pieniędzmi a szczęściem jest nadzwyczaj niewielka. U ludzi, którzy otrzymują więcej pieniędzy, widać krótkotrwałe ożywienie, lecz po roku takie wyjątkowe szczęście mija. Swoboda dysponowania czasem i dokonywania wyborów prowadzi na ogół do głębszego doświadczenia szczęścia. W każdym razie Veenhoven, tak jak Layard, dostrzega w tym względnie wyraźną różnicę między krajami rozwiniętymi a rozwijającymi się. W tych ostatnich wzrost dochodów wywołuje większe i trwalsze poczucia szczęścia niż w krajach rozwiniętych. Ta różnica zanika, kiedy PKB na głowę mieszkańca przekracza granicę dochodów sytuującą się w granicach 20–25 tys. dolarów. Ujemnym aspektem World Database of Happiness jest to, że przy pomiarze szczęścia mogą odgrywać pewną rolę różnice między preferencjami indywidualnymi. Ponadto trudno jest wpływać na poczucie szczęścia za pomocą polityki publicznej.

5. Możliwe dostosowania

5.1. Zasadniczo istnieją dwie możliwości przełamania dominacji wskaźnika PKB w polityce społeczno-gospodarczej. Pierwsza polega na tym, by obok PKB opracować szereg innych wskaźników do określania (aspektów) rozwoju zrównoważonego oraz komfortu psychicznego i materialnego, które to wskaźniki powinny uzyskać w polityce takie samo znaczenie jak PKB. W drugiej chodziłoby o zastąpienie PKB nowym, sumarycznym wskaźnikiem, w którym zostałyby uwzględnione wszystkie istotne elementy rozwoju zrównoważonego oraz komfortu psychicznego i materialnego. Taki nowy wskaźnik powinien następnie zacząć odgrywać pierwszorzędą rolę w polityce społeczno-gospodarczej.

⁽¹⁾ Zob. www.duurzameontwikkeling.be

⁽²⁾ Zob. www.statcan.ca

⁽³⁾ Zob. www.bhutanstudies.org.bt

⁽⁴⁾ Zob. www.sbilanciamoci.org

⁽⁵⁾ Zob. <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>

⁽⁶⁾ Zob. <http://www.oecd.org/statsportal>

⁽⁷⁾ Zob. <http://www.eurofound.europa.eu>

⁽⁸⁾ Zob. <http://www.eurofound.europa.eu/>

⁽⁹⁾ Zob. <http://hdr.undp.org/en/statistics/>

⁽¹⁰⁾ Zob. www.footprintnetwork.org

⁽¹¹⁾ Zob. <http://hdr.undp.org/en/statistics/indices/hpi/>

⁽¹²⁾ Zob. <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>

5.2. Pierwsza z tych możliwości – szereg innych wskaźników poza PKB – faktycznie jest w użyciu, jednak się nie sprawdza. Istnieje już wiele wskaźników mierzących różne aspekty rozwoju zrównoważonego oraz komfortu psychicznego i materialnego. Dotyczą one demokracji, szczęścia i zadowolenia z życia, zdrowia, poziomu wykształcenia, umiejętności czytania i pisania, swobody wyrażania poglądów, przestępczości, jakości środowiska naturalnego, emisji CO₂, śladu ekologicznego itd. Tyle że nadaje się tym wskaźnikom mniejsze znaczenie niż PKB, który wciąż jeszcze postrzegany jest jako najbardziej kompleksowy i najmniej sporny wskaźnik naszego dobrobytu.

5.3. Drugą możliwość – sumaryczny wskaźnik zamiast PKB – trudno urzeczywistnić, ponieważ chodzi o dwie istotnie różne sprawy: rozwój zrównoważony oraz komfort psychiczny i materialny. Rozwój zrównoważony stanowi warunek, komfort psychiczny i materialny to zmienna docelowa. W wypadku rozwoju zrównoważonego wystarczy, jeśli uda się zagwarantować możliwość kontynuowania sposobu egzystencji w skali światowej i w dłuższej perspektywie czasowej. Jeśli to kryterium zostanie spełnione, nie trzeba będzie dążyć do jeszcze większego stopnia zrównoważenia. Inaczej w wypadku komfortu psychicznego i materialnego: większy komfort jest zawsze lepszy niż mniejszy komfort, tak więc należy stale dążyć do jego zwiększania.

5.4. Jako że te dwa istotnie się różniące zagadnienia nie dają się sprowadzić do wspólnego mianownika, zarysowuje się trzecia możliwość: dwa wskaźniki jako uzupełnienie PKB – wskaźnik rozwoju zrównoważonego i wskaźnik jakości życia. Istnieje wskaźnik pozwalający mierzyć skalę rozwoju zrównoważonego i jego stopień zaawansowania, a mianowicie tzw. ślad ekologiczny, który mimo pewnych niedoskonałości jest najlepszym ogólnym wskaźnikiem rozwoju zrównoważonego w dziedzinie środowiska naturalnego, jakim dysponujemy. Ślad ekologiczny jest doskonałym narzędziem komunikacji i jednym z niewielu, jeśli nie jedynym, które uwzględnia ekologiczne oddziaływanie naszych wzorców konsumpcji i produkcji (import i eksport) na inne kraje. Wykorzystując ten instrument, możemy go udoskonalać, a w przyszłości zastąpić nowym, lepszym wskaźnikiem, jeśli takowy kiedyś znajdziemy. Nie ma jeszcze żadnego funkcjonującego wskaźnika rozwoju społecznego, który mierzyłby różnorakie aspekty jakości życia w sposób pozwalający na dokładne i pełne odzwierciedlenie rzeczywistości. W niniejszej opinii ograniczono się do takiego wskaźnika jakości życia.

6. Wskaźnik jakości życia

6.1. Sprawdzający się w praktyce i wiarygodny naukowo wskaźnik obejmuje dziedziny egzystencji, które powszechnie uważane są za zasadnicze dla jakości życia, i spełnia następujące kryteria:

- składa się z obiektywnych czynników określających możliwości osób;

- jest wrażliwy na wpływ strategii politycznych;
- dane są dostępne na czas określony;
- umożliwia porównania między krajami;
- umożliwia porównania w czasie;
- jest zrozumiały dla szerokiej opinii publicznej.

6.2. Dziedziny egzystencji, uważane powszechnie w UE za zasadnicze dla jakości życia i spełniające powyższe kryteria, są następujące:

- **Integralność fizyczna i zdrowie.** Wskaźnik ten mierzy odsetek ludności, która nie ma fizycznych trudności, by funkcjonować tak, jak tego zapragnie; przy czym chodzi tu o trudności wywołane czynnikami „wewnętrznymi” (choroba, niepełnosprawność) lub „zewnętrznymi” (konflikt z prawem lub pozbawienie wolności).
- **Dobrobyt materialny.** To średni, standardowy dochód po odliczeniu podatków, wyrażony parytetem siły nabywczej, najlepszy ogólny miernik faktycznej siły nabywczej przeciętnego obywatela. Siła nabywcza w różnych krajach może być porównywana po wprowadzeniu korekty ze względu na różnice cen w tych krajach.
- **Dostęp do usług publicznych.** Odsetek PKB przeznaczony na opiekę zdrowotną, szkolnictwo, transport publiczny, mieszkalnictwo i kulturę.
- **Udział w życiu społecznym.** Odsetek ludności w wieku 20–65 lat, która wykonuje płatną pracę + odsetek ludności w wieku 20 lat i starszej, która wykonuje pracę wolontariacką. Płatna praca uważana jest na ogół za jedną z najważniejszych form udziału w społeczeństwie i integracji społecznej. Ponadto uczestnictwo w pracy wolontariackiej ma istotne znaczenie dla zachowania wszelkiego rodzaju struktur społecznych w społeczeństwie, dzięki czemu częściowo przełamana zostaje dominacja aspektów ekonomicznych. W sytuacji gdy wzrasta mobilność ludności, ważne jest, aby dobrze przyjąć nowo przybyłych i wspierać ich kulturową i społeczną integrację z istniejącymi wspólnotami.
- **Czas wolny.** Średnia liczba godzin czasu wolnego dla ludności w wieku 20–65 lat, które nie są przeznaczane na kształcenie i płatną lub bezpłatną pracę (łącznie z dojazdami, pracami domowymi i opieką). Należy tu odliczyć wolny czas będący następstwem przymusowego bezrobocia. Wystarczająca ilość wolnego czasu, obok płatnej pracy, jest nieodzowna, by można było kształtować swoje życie zgodnie z własnym wyobrażeniem.

— **Jakość środowiska życia.** Przyroda jako procent całkowitej powierzchni danego kraju + odsetek ludności, która nie jest narażona na zanieczyszczone powietrze. Nie chodzi przy tym o wkład przyrody i środowiska naturalnego w trwałość rozwoju społeczno-gospodarczego (co określa osobny wskaźnik – ślad ekologiczny), lecz o jakość życia obywateli. Wskaźnik ogranicza się zatem do tych dwóch aspektów: przyrody i środowiska naturalnego, których obywatele bezpośrednio doświadczają jako pozytywne lub negatywne.

6.3. Pomiar w tych sześciu dziedzinach dokonywane są za pomocą różnych jednostek. Żeby objąć je jednym sumarycznym wskaźnikiem, trzeba najpierw zapewnić ich porównywalność. Najprostszym – i najskuteczniejszym – sposobem jest obliczanie znormalizowanej wartości Z dla każdego wskaźnika składowego za pomocą przyjętej na szczeblu międzynarodowym i powszechnie stosowanej metody statystycznej. Jest to zmienna o średniej wartości 0 i standardowym odchyleniu 1. Oznacza to mniej więcej, że jedna trzecia krajów uzyska wynik między 0 a +1, jedna trzecia między 0 a -1, jedna szóstka powyżej +1 i jedna szóstka poniżej -1. Następnie będzie można obliczyć wskaźnik sumaryczny jako średnią wartości Z dla tych sześciu dziedzin.

6.4. Żeby można było mierzyć zmiany w czasie, wartości Z nie mogą być obliczane każdego roku ponownie na podstawie średniej i standardowego odchylenia w danym roku. Wtedy średnia jakość życia byłaby z definicji co roku taka sama. Dlatego też średnia i standardowe odchylenie z pierwszego roku, w którym zastosowano wskaźnik, są dostosowywane do obliczeń wartości Z w następnych latach. Jeśli średnia w danym roku jest wyższa niż w roku poprzedzającym, oznacza to zatem, że średnia jakość życia rzeczywiście uległa poprawie. Jeśli, na odwrót, średnia w danym roku jest niższa niż w roku poprzedzającym, oznacza to z kolei, że średnia jakość życia uległa rzeczywistemu pogorszeniu.

6.5. Dla ogółu, który nie jest obeznany z matematycznymi pojęciami, leżącymi u podstaw takiej statystyki, rezultat tych obliczeń niewiele znaczy. W celu spełnienia szóstego kryterium (zrozumiałość dla szerokiej opinii publicznej) należy przede wszystkim sporządzić ranking na podstawie materiałów statystycznych, tak aby każdy mógł bezpośrednio zobaczyć, jak dobrze – lub źle – wypada jego kraj na tle innych i jak dobrze – lub niedobrze – wygląda sytuacja jego kraju w porównaniu z rokiem poprzedzającym. Takie listy rankingowe zwykle silnie przemawiają do wyobraźni i mogą zwiększać popularność takiego narzędzia. Same w sobie mogą one także z kolei dodawać silnego bodźca do poprawy jakości życia.

7. W kierunku bardziej zrównoważonej polityki

7.1. Dane konieczne do odzwierciedlenia rozwoju w tych sześciu dziedzinach są już ogólnie dostępne w państwach UE, choć (jeszcze) nie wszędzie z tą samą częstością i o takiej samej jakości. Sprawozdawczość finansowa i ekonomiczna upowszechniła się już dawno, informacje w tym zakresie są dostępne codziennie w postaci kursów giełdowych. Sprawozdawczość dotycząca środowiska naturalnego i jakości życia jest czymś względnie nowym, istnieje zatem również o wiele mniej dostęp-

nych informacji na ten temat. Statystyki społeczne i dotyczące środowiska naturalnego liczą często 2–3 lata. Jednym z najważniejszych warunków, które trzeba spełnić, żeby można było mówić o wskaźniku w pełni rozwiniętym i dobrym jakościowo, jest osiągnięcie spójności pod względem jakości i dostępności danych. Istnieje już jednak podstawa i zasadniczo możliwe jest zastosowanie tego wskaźnika w stosunkowo krótkim czasie, skoro tylko zostanie osiągnięte polityczne porozumienie w jego kwestii. Jednym z politycznie atrakcyjnych aspektów takiego wskaźnika może być fakt, że ma on – na pewno w najbliższej przyszłości w UE – większy potencjał wzrostu niż PKB.

7.2. Samo mierzenie nie jest wystarczające; jego rezultaty powinny także zostać wykorzystane w kształtowaniu polityki. XXI wiek stawia przed nami szereg problemów, w których przypadku nie wiemy jeszcze, jakie podejście zastosować, ponieważ są one względnie nowe. Konieczne jest szybkie działanie, ponieważ wskutek braku strukturalnych rozwiązań wyczerpują się zasoby planety. Dzięki przejściu do polityki, która nie opierałaby się wyłącznie na wzroście gospodarczym, lecz także na rozwoju zrównoważonym na płaszczyźnie ekonomicznej (ciągłość działalności gospodarczej), społecznej (umożliwienie ludziom prowadzenia zdrowego życia i wytwarzania dochodu oraz zapewnienie przyzwoitego poziomu zabezpieczenia społecznego osobom, które same nie są do tego zdolne) i ekologicznej (zachowanie różnorodności biologicznej, przestawienie się na zrównoważoną produkcję i konsumpcję), można w kontrolowany sposób rozwiązać szereg palących kwestii (zatrudnienie, nierówność, kształcenie, ubóstwo, migracja, szczęście, zmiany klimatyczne, wyczerpywanie się zasobów Ziemi).

7.3. Opisany tu wskaźnik nie jest doskonały. Nie jest on także zamierzony jako gotowy projekt, lecz jako wkład w bieżącą dyskusję na ten temat. Być może trzeba zwiększyć liczbę dziedzin, być może należy zaostrzyć kryteria, które powinny zostać spełnione przez poszczególne dziedziny. Ponadto taki wskaźnik nigdy nie jest w pełni gotowy. Dokonywanie pomiaru jest procesem dynamicznym, mierzy się przecież zmiany w społeczeństwie. Z kolei przemiany mogą znów wywołać zapotrzebowanie na inne lub ulepszone wskaźniki. Także definiowanie wskaźnika jest procesem dynamicznym i musi być efektem debat i dyskusji, jak to powinno się odbywać w demokratycznym społeczeństwie.

7.4. Nie chodzi tu o projekt krótkoterminowy – do tego ma on zbyt kompleksowy charakter. Żeby zapewnić wykonalność projektu, należy ograniczyć ambicje do państw członkowskich UE. Można ewentualnie uwzględnić państwa kandydujące – Chorwację i Turcję – oraz kraje o porównywalnym systemie politycznym i gospodarczym, takie jak Stany Zjednoczone, Kanada, Australia, Nowa Zelandia i Japonia. Ogromne różnice w rozwoju gospodarczym sprawiają, że niemożliwe jest utworzenie jednego narzędzia, które pozwalałoby zmierzyć tą samą skalą i porównać jakość życia zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się. Ze względu na podobieństwa między systemami politycznymi tych krajów nie uwzględniono wskaźnika dotyczącego swobód demokratycznych jako jednego z aspektów postrzeganych jako zasadnicze dla jakości życia, gdyż w obrębie tej grupy państw zdobywcą ta uznawana jest za coś oczywistego.

7.5. Polityka, która nie byłaby już wyłącznie jednostronnie określana przez znaczenie wzrostu gospodarczego, lecz także przez czynniki społeczne i ekologiczne, może prowadzić do lepszych i bardziej wyważonych decyzji politycznych, a zatem do osiągnięcia bardziej zrównoważonej i solidarnej gospodarki. Komitet oczekuje, że Komisja Europejska jasno się wypowie na ten temat w sprawozdaniu z postępów prac nad realizacją strategii zrównoważonego rozwoju UE, które zamierza ona opublikować w czerwcu 2009 r. Za cel można obrać europejski model społeczny, zdefiniowany we wcześniejszej opinii Komitetu ⁽¹⁾. Założeniem tego modelu jest to, że toruje on drogę do powstania demokratycznej, ekologicznej, konkurencyjnej, solidarnej, opartej na integracji społecznej – strefy dobrobytu dla wszystkich obywateli UE.

Brukseli, 22 października 2008 r.

Mario SEPI
Przewodniczący
Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego

⁽¹⁾ Dz.U. C 309 z 16.12.2006, s. 119.